

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU” CLUJ-NAPOCA**

Teză de doctorat
- Rezumat -

**BISERICI ȘI ȘCOLI ROMÂNE DIN SCAUNUL
ORĂȘTIEI ÎNTRE 1867-1918**

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC I DOCTOR
DUMITRU SUCIU**

**DOCTORAND:
VASILE-MARIUS BÂRLIANU**

**CLUJ-NAPOCA
2013**

CUPRINS

Argument.....	6
I. Românii din scaunul Orăștiei - trecut și prezent istoriografic.....	8
I.1. Repere istoriografice.....	8
I.2. Istoriografia bisericilor și școlilor confesionale românești din scaunul Orăștiei.....	25
II. Scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914.....	54
II.1. Organizarea administrativ-teritorială a scaunului Orăștiei.....	54
II.1.1. Structura administrativă centrală a ținutului Orăștiei.....	54
II.1.2. Orașul Orăștie - de la divergențe către un model de conviețuire și convergențe.....	72
II.2. Evoluția demografică a scaunului Orăștiei.....	88
II.2.1. Populația în cifre globale.....	88
II.2.2. Structura națională a populației.....	98
II.2.3. Structura confesională a populației.....	104
II.3. Evoluția social-economică a scaunului Orăștiei.....	109
II.4. Clerici și mireni români în mișcarea național-politică românească din scaunul Orăștiei.....	143
II.5. Preoți și învățători români, promotori ai asociaționismului cultural din scaunul Orăștiei.....	163
III. Biserica ortodoxă din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914.....	215
III.1. Nașterea și formarea identității confesionale ortodoxe în scaunul Orăștiei.....	216
III.2. Organizarea protopopiatului ortodox Orăștie între 1867 și 1914.....	230
III.3. Clerul ortodox în perioada 1867-1914: nivel intelectual, situație materială, stare disciplinară.....	245
III.4. Starea bisericilor între 1867 și 1914.....	282
III.5. Colecte, donații și fonduri bisericești.....	296
IV. Biserica greco-catolică din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914.....	309

IV.1. Începuturile bisericii greco-catolice în scaunul Orăștiei.....	310
IV.2. Organizarea protopopiatului greco-catolic Orăștie între 1867 și 1914....	323
IV.3. Clerul greco-catolic în perioada 1867-1914: nivel intelectual, situație materială, stare disciplinară.....	329
IV.4. Starea bisericilor între 1867 și 1914.....	336
V. Școala confesională românească din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914.....	341
V. 1. Începuturile școlii confesionale românești în scaunul Orăștiei.....	341
V.2. Școala confesională ortodoxă din scaunul Orăștiei între 1867 și 1914.....	351
V.3. Școala confesională greco-catolică din scaunul Orăștiei între 1867 și 1914.....	359
VI. Biserica ortodoxă din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial.....	362
VI.1. Organizarea protopopiatului ortodox Orăștie între 1914 și 1918.....	362
VI. 2. Clerul parohial și războiul.....	366
VI.3. Aspecte din viața parohiilor.....	372
VII. Biserica greco-catolică din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial.....	376
VII.1. Organizarea protopopiatului greco-catolic Orăștie între 1914 și 1918.....	376
VII. 2. Clerul parohial și războiul.....	380
VII.3. Aspecte din viața parohiilor.....	384
VII.4. Predarea clopotelor din protopopiatul greco-catolic Orăștie pentru scopuri militare.....	386
VIII. Școala românească din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial.....	402
VIII.1. Situația școlii confesionale ortodoxe între 1914 și 1917.....	402
VIII.2. „Zona culturală” (1917-1918).....	410
VIII.3. Învățători români condamnați de autoritățile de stat.....	415
VIII.4. Situația școlii confesionale greco-catolice între 1914 și 1918.....	417

IX. Clerici și mireni români din scaunul Orăștiei în lupta pentru realizarea	
României Mari.....	422
IX.1. „Frontul de acasă”.....	423
IX.2. Pe fronturile din Europa.....	430
IX.3. Activitatea consiliilor și gărzilor naționale române.....	433
IX.4. Alba Iulia.....	438
Considerații finale.....	443
Bibliografie.....	449
Anexe.....	463

REZUMAT

Cuvinte cheie: sași, colonizare, scaunul Orăștie, comitatul Hunedoara, biserica ortodoxă, biserica greco-catolică, Transilvania, Sibiu, Lugoj, epoca modernă, cler, hirotonie, mitropolit, episcop, vicar, protopop, preot, parohie, confesional, district, conscripții, statistici, vizitație canonică, istoria bisericii, identitate națională, istoria educației, învățământ primar, școală confesională, politica de maghiarizare, învățători, plan de învățământ, conferințe, reuniuni, elev, legislație, manual, frecvență, examen, orar școlar, material didactic, rețea școlară, dualism austro-ungar.

Lucrarea de față și-a propus să aducă o contribuție la studierea istoriei moderne a românilor din scaunul Orăștiei, o regiune care nu a beneficiat sub aspectul investigației istoriografice de o abordare sistematică și completă. În istoriografia română, scaunul Orăștiei, acest spațiu multiethnic, multiconfesional și multicultural nu s-a bucurat de o tratare pe măsura rolului important pe care românii de aici l-au avut în emanciparea și modernizarea națiunii române din Transilvania. Deși a fost analizat sub diverse aspecte, tabloul istoric al scaunului Orăștie ar fi incomplet fără o prezentare a instituțiilor locale care au sprijinit viața românilor într-o perioadă de mari schimbări pentru societatea românească transilvăneană: biserica și școala. De aceea am ales să cercetăm istoria bisericească și problema școlilor confesionale românești din zona Orăștiei în intervalul cronologic 1867-1918, corespunzător dualismului austro-ungar.

În reconstituirea structurilor bisericești, atât ortodoxe cât și greco-catolice, dar și a rețelei de școli confesionale din ținutul Orăștiei, am utilizat mai multe surse de documentare. Lucrarea este fundamentată pe documentele arhivistice inedite aflate în fondurile Serviciului Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, informațiile fiind completate de cele provenind din colecții de documente editate, presa ecleziastică și laică, studii de specialitate, lucrări de sinteză și dicționare. Ca metodologie de prezentare a fost ales criteriul cronologic al desfășurării evenimentelor, analizându-se problematica urmărită la nivel local, fără a pierde din vedere contextul general din Transilvania.

Lucrarea este structurată pe 9 capitole, cărora li se adaugă câteva considerații finale, bibliografia și anexele.

Capitolul I, cu rol introductiv, are ca obiect **„Românii din scaunul Orăștiei - trecut și prezent istoriografic”**. Acest capitol și-a propus să ofere o sinteză bibliografică a principalelor investigații istoriografice care au avut ca subiect scaunul Orăștiei, adică orașul Orăștie și comunitățile rurale din jurul său. În acest demers, am ales un interval de timp bine delimitat, de la anul 1224, luat ca anul primei atestări documentare a orașului Orăștie, și până la anul 1918, când s-a realizat Marea Unire. Bibliografia întocmită nu este exhaustivă, tinde însă spre o redare completă a imaginii realizărilor științei istorice din România în legătură cu trecutul românilor din scaunul Orăștie. În incursiunea noastră prin realizările istoriografiei românești, am ținut cont de lucrările, studiile și articolele apărute în diverse publicații, editate până în prezent. În ceea ce privește istoriografia bisericilor și școlilor române din scaunul Orăștie, am încercat, fără a intra în detalii, să oferim o perspectivă asupra referințelor bibliografice care scot în evidență contribuția instituțiilor bisericești și școlare de aici la activitatea Bisericilor naționale: Ortodoxă și Greco-Catolică. Sperăm ca această bibliografie să reflecte, alături de evoluția tematicii ca obiect al cercetării, eforturile încununate de succes ale diverselor generații de istorici care au investigat scaunul săsesc Orăștie.

Capitolul II, având ca temă **„Scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914”**, și-a propus să ofere un tablou succint al societății românești din scaunul Orăștiei, prezentând câteva repere ale evoluției populației și ale rețelei de localități, câteva considerații asupra vieții social-economice din zonă și câteva contribuții ale orăștienilor la dezvoltarea mișcării culturale și politice din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar. Analiza retrospectivă a acestei regiuni ne arată faptul că, orașul Orăștie și comunitățile rurale din jurul său prezintă istoricul unei evoluții ascendente dincolo de vitregiile vremurilor, viața acestora nefiind lipsită de frământări și confruntări confesionale, culturale și politice. Din rândul oamenilor de seamă ai ținutului Orăștiei nu au lipsit intelectualitatea ecleziastică și cea didactică, cu toții, clerici și mireni, contribuind prin acțiunile și faptele lor la a face cunoscută și apreciată această zonă istorică de către societatea românească din Transilvania.

Capitolul III, intitulat „**Biserica ortodoxă din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914**”, și-a propus să ofere o imagine sintetică a ceea ce a însemnat biserica ortodoxă din scaunul Orăștiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Tentativa întreprinsă de a restitui prin intermediul documentelor istorice câteva repere ale evoluției ortodoxiei din districtul orăștian a avut de înfruntat, pentru anumite parohii și intervale de timp, dificultatea existenței unui fond informațional insuficient. Mărturiile istoriei au ocolit uneori satele mărunte, astfel că trecutul lor a trebuit să fie reconstituit după repere sărace. Datorită problematicii extrem de complexe, am încercat să analizăm retrospectiv doar câteva dintre aspectele legate de această instituție religioasă a românilor din scaunul Orăștiei: nașterea identității confesionale ortodoxe în acest spațiu istoric, organizarea protopopiatului (teritoriul de competență, numărul parohiilor, conducerea protopopiatului), clerul districtual (nivelul intelectual, situația materială, starea disciplinară, conferințele preoțești), situația lăcașurilor de cult (renovări, construcții, vizite canonice), activitatea filantropică a credincioșilor (colecte, donații, fonduri bisericești).

Capitolul IV, axat pe „**Biserica greco-catolică din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914**”, și-a propus o prezentare sintetică a evoluției instituționale a acestei confesiuni la nivel local. În cunoașterea vieții religioase a românilor greco-catolici din scaunul Orăștiei pentru perioada supusă analizei noastre, un rol important l-au avut documentele parohiale. Studiul acestora oferă o modalitate de a contura prin intermediul actelor bisericești o imagine, cât de cât coerentă despre principalele probleme cu care s-au confruntat comunitățile greco-catolice: teritoriul de competență al protopopiatului; studiile teologice ale preoților; starea materială și disciplinară a clerului districtual; relația dintre preot și comunitate; poziția preoților față de evenimentele vremii; starea bisericilor și a caselor parohiale; activitatea filantropică a credincioșilor. Conviețuind alături de românii ortodocși, lipsindu-le însă egalitatea confesională cu aceștia, protopopii, preoții și credincioșii greco-catolici au dat culoare vieții românești din scaunul Orăștiei, manifestându-se ca buni și utili participanți la soluționarea unor problemele ale vieții spirituale, social-economice, culturale și național-politice.

Capitolul V, având ca subiect „**Școala confesională românească din scaunul Orăștiei în perioada 1867-1914**”, și-a propus să ofere o imagine sintetică a evoluției

sistemului educațional la nivel local. În istoria școlii și culturii românești, Orăștia face parte din rândul orașelor asupra cărora dezvoltarea istorică și politică a Transilvaniei și-a pus amprenta în mod decisiv. Ca vechi centru de cultură, orașul Orăștie trebuie asociat și cu instituțiile școlare care au avut, fără îndoială, un rol pozitiv în promovarea aspectelor culturale. O serie de documente atestă existența unor școli românești în scaunul Orăștiei, organizate în spiritul vremii, și care pot oferi informații pentru studiul monografic al învățământului din Transilvania. Învățământul confesional din zona Orăștiei a avut o evoluție sinuoasă, dar ascendentă, cu toate obstacolele pe care le-a înfruntat. Din perioada sa de început, trecând apoi prin rigorile legilor maghiare de organizare a educației de toate gradele și până în momentul izbucnirii Primului Război Mondial, școala confesională din scaunul Orăștiei a știut să promoveze mereu idealurile naționale, limba, tradițiile, credința și cultura românească. Prin întreaga lor activitate, învățătorii confesionali din această zonă, alături de cei din toate provinciile aflate sub dominație străină, au contribuit la progresul cultural al națiunii române.

Capitolul VI, intitulat **„Biserica ortodoxă din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial”**, și-a propus să ofere câteva exemple din viața parohiilor, care demonstrează că în timpul evenimentelor militare, comunitățile rurale au fost depășite de obligațiile impuse de conflict. Credincioșii au manifestat în această perioadă dorința de fi înțeleși, mai ales în ceea ce privește eforturile materiale. Situația grea a credincioșilor a ajuns să fie identică cu cea a instituțiilor românești socotite deja tradiționale, biserica și școala. Dar mai ales biserica, prin rolul de intermediar impus în timp de război de către autorități și-a adăugat, la conflictele naționale, susținute până atunci pe cale mai ales administrativă, o misiune dificilă, în care era până la urmă imposibil să nu greșescă, față de autorități sau față de credincioși.

Capitolul VII, având ca temă **„Biserica greco-catolică din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial”**, și-a propus să ofere câteva exemple care să arate că în ciuda multor dificultăți, care decurgeau din starea de război, parohiile au răspuns afirmativ unor cereri de sprijin venite din diferite părți ale mitropoliei Blajului sau episcopiei Lugojului. Firește că, situația parohiilor și bunul mers al vieții bisericești au suferit o sincopă odată cu desfășurarea războiului, deoarece presiunea autorităților era tot mai mare. Dar, preoții și credincioșii, cu riscul de a opri alte inițiative locale, au ales să

dea curs numeroaselor îndemnuri pentru ajutorarea celor rămași acasă sau pentru soldații români de pe fronturi.

Capitolul VIII, care tratează **„Școala românească din scaunul Orăștiei în anii Primului Război Mondial”**, și-a propus să prezinte sintetic perioada în care s-au cerut învinse numeroase greutăți, ca urmare a stării de război, pentru ca învățământul confesional românesc să se desfășoare în condiții normale. În ceea ce privește parohiile aparținătoare celor două protopopiate cu sediul în Orăștie, e de remarcat că românii nu au înființat și nu au susținut în această perioadă numeroase școli, fapt ce probează limitele credincioșilor cu privire la situația materială grea în care au ajuns datorită conflictului.

Capitolul IX, având subiectul **„Clerici și mireni români din scaunul Orăștiei în lupta pentru realizarea României Mari”**, și-a propus să prezinte date și fapte care reconstituie istoria anilor ce au precedat Marea Unire din 1918, la nivelul zonei cercetate: situația comunităților românești în anii războiului și jertfele lor pentru țară, sfârșitul războiului și Marea Unire. În acest nou cadru politic și militar, asistăm la aderența comunităților locale din scaunul Orăștiei la mișcarea națională, mai cu seamă după intrarea României în război alături de Antanta în 1916. În acest context, merită să fie evidențiate și contribuțiile deosebite ale unor clerici și mireni români din scaunul Orăștiei la realizarea unirii Transilvaniei cu România: acțiunile preotului Ioan Moța și ale avocaților dr. Aurel Vlad și dr. Ioan Mihu. Nu trebuie uitați nici acei valoroși oficiali români din ținutul Orăștiei, care, de la cel mai de jos nivel, până la vârfurile puterii politice, juridice și administrative, ori în ierarhia militară, și-au adus contribuția la realizarea actului Unirii de la 1 Decembrie 1918. Bineînțeles că nu îi putem uita pe acei modești români din comunitățile situate în apropierea orașului Orăștie, rămași în continuare într-un nemeritat „anonimat”, care s-au confruntat cu o serie de probleme derivate din cele ale unui conflict, cum a fost primul război mondial.